

УДК: 330.1

JEL Q 100

О.В. Піменова, канд. екон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ГОСПОДАРСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано роль інтелектуального капіталу у підвищенні конкурентоспроможності малих та середніх господарств аграрного сектора економіки України. Проведено порівняльний аналіз української та американської моделі господарювання. Обґрунтовано необхідність підвищення рівня інтелектуального капіталу у вітчизняному сільському господарстві.

Ключові слова: аграрний сектор, інтелектуальний капітал, знання, освіта, форми господарювання, фермерство, кооператив.

Вступ. Проблема розвитку інтелектуального капіталу в аграрному секторі економіки України сьогодні набуває актуальності та потребує у своєму вирішенні науково обґрунтованих організаційних заходів та механізмів втілення.

Розробка та пошук стратегічних підходів до формування ефективної системи цілісного розвитку інтелектуального капіталу в аграрному секторі зумовлює необхідність здійснення комплексних досліджень особливостей цієї проблеми та визначає актуальність теми роботи.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідженням, присвяченим розвитку інтелектуального чинника виробництва, в усі часи приділялося чимало уваги. Витоки теорії інтелектуального капіталу знаходимо у працях У. Петті, А. Сміта, Д. Мілля, К. Маркса, Ж. Сея, Н. Сеніора, Ф. Ліста, Г. фон.Тюнена, У. Багехота, Е. Енгеля, Л. Вальраса, І. Фішера та інших видатних економістів минулих століть.

Економічні аспекти інтелектуального капіталу розглянуто в працях сучасних вчених-економістів В. Базилевича, О. Баюри, Г. Беккера, Г. Білова, О.Грішної, П. Друкера, А. Гальчинського, О. Кендюхова, І. Мазур, Л. Молдаван, В. Рача, Т. Стюарта, А. Чухна, Ф. Фукуями та ін.

Разом із тим слід зауважити, що багато теоретичних та практичних питань за даною проблемою ще не вирішені, знаходяться на етапі постановки і вимагають подальшого розв'язання та комплексного дослідження, зокрема вивчення зарубіжного досвіду впливу інтелектуального капіталу на посилення конкурентоспроможності аграрного сектора та адаптування його до умов вітчизняного господарювання.

Метою даної роботи є дослідження ролі інтелектуального капіталу у підвищенні конкурентоспроможності малих та середніх господарств аграрного сектора економіки України.

Методи дослідження. В роботі були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Методологічною основою дослідження щодо виявлення раціональних і ефективних форм господарювання є загальнонаукові методи. В статті використано прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналізу і синтезу, індукції та дедукції, аналогії та порівняння. За допомогою системного аналізу визначено вплив рівня освіти та знань сільського населення на збільшення трудових доходів і прибутків малих та середніх господарств. Для оцінки ефективності форм господарювання та конкурентоспроможності сільського господарства України були застосовані статистичний метод та табличного відображення інформації.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України залежить від багатьох чинників, один з яких – розвиток ефективних та раціональних форм господарювання. Серед основних форм господарювання, які функціонують у вітчизняному сільському господарстві можна виділити: агрохолдинги (великі аграрні торгово-промислові підприємства) у вигляді господарських товариств, фермерські та особисті селянські господарства. Зазначені господарства виробляють основну сільськогосподарську продукцію у такій пропорції: господарства населення (переважно особисті селянські господарства) – 46%, фермерські господарства – 8%, сільськогосподарські підприємства – 46% (табл. 1).

Таблиця 1

**Виробництво валової сільськогосподарської продукції
за основними виробниками, 2013 р.**

Господарство	Валова продукція, млн. грн	Частка, %
Державні та недержавні сільськогосподарські підприємства	117499,5	46,47
Фермерські господарства	19091,4	7,55
Господарства населення	116268,1	45,98

Джерело: Складено автором за даними: [5].

Агрохолдинги – це великі капіталістичні агро-торгово-промислові підприємства, які працюють на найманій праці, використовуючи десятки тисяч гектарів сільськогосподарських угідь для вирощування найбільш рентабельних та технологічно механізованих сільськогосподарських культур (соняшник, ріпак, колосові зернові, кукурудза) із застосуванням хімічних добрив, пестицидів, гербіцидів та інших засобів захисту рослин для отримання високих урожаїв. В законодавстві України діяльність агрохолдингів регулюється законом "Про господарські товариства".

В Україні сільське господарство є привабливим для іноземного капіталу, оскільки рентабельність, наприклад, рослинництва зорієнтованого на

виробництво зернових і олійних культур, складає 50-55%. Монокультурне виробництво несе в собі соціальні і екологічні загрози, що знижує рівень сталості його розвитку.

На відміну від агрохолдингів селянське господарство – це таке господарство, яке в процесі виробництва переважно використовує власну працю селянської родини та вирощує сільськогосподарську продукцію для власного споживання, а надлишки продає, в результаті чого отримує трудовий дохід за свою працю. Діяльність селянських господарств регулюється законом України "Про особисте селянське господарство".

Фермерське господарство – це господарство підприємницького типу, яке в процесі виробництва використовує як власну працю, так і працю найманих працюючих, але метою його діяльності є отримання прибутку на капітал, відповідно до чого і організовується весь процес виробництва та реалізації продукції. Діяльність фермерського господарства регулюється законом України "Про фермерське господарство".

Отже, і фермерське, і селянське господарство є виробником сільськогосподарської продукції та суб'єктом ринкових відносин, оскільки вироблена ними продукція повністю або частково реалізується на ринку: у фермера – відповідно до його бізнес-плану, а у селянина – надлишки [9, с. 44-49].

І фермерське, і особисте селянське господарство відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства, оскільки переважну частину виробленої продукції в аграрному секторі України створюють саме ці господарства. За даними Державної служби статистики України у період 2000 – 2010 р. найбільша кількість виробленої продукції тваринництва – м'яса, молока та деяких видів культур рослинництва (картопля, кукурудза тощо) припадає саме на особисті селянські господарства (ОСГ) (табл.2).

Таблиця 2

Виробництво валової сільськогосподарської продукції, млн грн.

Форма господарювання	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Господарства населення (переважно ОСГ)	106841	105303	97697	100113	101662	100798	112643	110173	116268
Сільськогосподарські підприємства (всі види в т.ч. фермерські господарства)	72765	78793	74433	101451	96274	94089	121054	113082	136591

Джерело: Складено автором за даними: [5].

До господарств населення, крім особистих селянських господарств, відносять виробників сільськогосподарської продукції на присадибних ділянках, на ділянках колективного й індивідуального садівництва і городництва та на дачних ділянках. До групи сільськогосподарських підприємств віднесено також фермерські господарства, а вироблена ними валова сільськогосподарська продукція в загальному обсязі за даними Державної служби статистики України становила 5%. Аналіз даних таблиці 3 дозволяє стверджувати, що господарства населення займають питому вагу у виробництві сільськогосподарської продукції.

Таблиця 3

**Виробництво основних сільськогосподарських культур
за категоріями господарств, тис. тон**

Господарства населення									
Культура	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Зернові та бобові	1445,2	2747,5	4494,8	9225,1	8559,7	6446,8	11195,9	10186,4	9491,6
Цукрові буряки	2,8	776,3	1604,7	3322,4	3379,1	2213,8	1642,2	915,9	1085,8
Соняшник	61,6	125,6	431,7	996,2	1168,6	800,7	1236,9	1186,6	1185,9
Картопля	11938,8	14110,9	19561,4	19222,7	19192,1	18713,5	19108,6	19148,5	18222,3
Овочі	1794,3	4272,7	4835,0	6514,3	7083,8	6121,8	6856,5	7220,9	7157,8
Плоди та ягоди	1554,6	1586,2	1188,5	1489,8	978,1	1271,6	1272,4	1403,3	1459,7
Сільськогосподарські підприємства									
Культура	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Зернові та бобові	49563,8	31182,3	19964,2	28790,4	26698,6	22848,1	42094,2	35841,9	29779,3
Цукрові буряки	44261,7	28884,1	11594,1	12145,4	19041,6	14763,9	11795,5	9151,6	12663,4
Соняшник	2509,2	2734,3	3025,7	3709,9	4155,7	3373,7	5289,3	5177,4	5585,6
Картопля	4793,6	618,5	276,7	239,7	275,0	388,5	436,8	517,6	482,5
Овочі	4871,1	1607,1	986,3	780,7	974,2	713,4	1108,6	1120,1	964,6
Плоди та ягоди	1347,1	311,2	264,1	200,1	136,2	198,0	231,7	214,8	286,8

Джерело: Складено автором за даними: [15].

Господарства населення є основними виробниками таких сільськогосподарських культур рослинництва як: картопля, овочі, плоди та ягоди, і тваринництва, а саме: велика рогата худоба в т.ч. корови, свині, вівці, кози, коні, кролі, птиця, бджоли (табл. 4).

Господарства населення є основними виробниками такої продукції тваринництва, як: молоко, м'ясо, мед, вовна (табл. 5).

Таблиця 4

Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств, тис. голів

<i>Господарства населення</i>									
Худоба/ птиця	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Велика рогата худоба	3540,1	3855,9	4386,4	4022,3	3880,8	3564,1	3358,9	3199,6	2968,0
в т. ч. корови	2186,6	2936,2	3107,3	2768,9	2582,7	2417,3	2232,0	2131,9	2042,1
Свині	5355,7	5991,9	5237,9	4450,4	4797,6	4150,4	3795,1	4268,7	4335,2
Вівці та кози	1253,2	1675,3	1461,7	1358,6	1334,0	1377,4	1426,8	1516,6	1433,3
Коні	37,5	238,7	451,4	456,7	449,9	431,0	410,9	394,4	372,6
Кролі	6161,2	6308,3	5527,9	5399,5	5164,0	5055,7	5280,8	5522,2	5279,1
Птиця	113137,6	95674,2	98369,1	95368,2	94312,0	89166,0	89582,2	91092,2	93278,5
Бджоли, тис. сімей	2527,3	2880,4	2515,3	3184,7	3289,2	3276,3	3123,7	3037,5	2826,1
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>									
Худоба/ птиця	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Велика рогата худоба	21083,3	13701,4	5037,3	2491,8	2294,6	1926,8	1720,1	1627,1	1526,4
в т. ч. корови	6191,6	4595,1	1851,0	866,2	764,0	678,6	624,3	604,6	589,1
Свині	14071,2	7152,5	2414,4	2602,4	3257,4	2869,5	2730,9	3307,9	3625,2
Вівці та кози	7165,5	2423,3	413,3	270,9	283,2	310,2	300,1	315,9	298,4
Коні	700,9	517,2	249,8	98,1	84,4	66,5	54,9	49,0	41,6
Кролі	147,0	58,9	29,2	36,6	34,8	80,5	105,7	98,4	75,6
Птиця	132966,6	54074,2	25352,9	66625,3	72219,0	80124,3	87973,7	100354,2	110561,3
Бджоли, тис. сімей	2987,8	552,1	334,0	184,3	166,9	145,6	126,6	113,0	95,4

Джерело: Складено автором за даними: [15].

Таблиця 5

Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств

<i>Господарства населення</i>									
Продукція	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
М'ясо, тис. тонн	1258,8	1186,4	1224,7	1008,9	986,7	992,9	926,4	883,2	924,6
Молоко, тис. тонн	5874,2	7831,3	8989,2	11131,9	10832,9	10084,1	9671,4	9373,6	9031,9
Яйця, млн. шт	6160,7	5232,7	5831,3	6587,8	6601,8	6458,0	6486,1	6649,3	6802,7
Вовна, т.	3338	4193	2089	2503	2573	2698	2946	3271	3482
Мед, т.	40021	55475	48875	69001	73476	65979	72945	72253	69253
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>									
Продукція	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
М'ясо, тис. тонн	3099,0	1107,3	438,1	588,1	736,5	918,8	979,5	1034,2	1134,4
Молоко, тис. тонн	18634,1	9443,0	3668,7	2582,5	2454,0	2178,0	2089,9	2236,0	2216,6
Яйця, млн. шт	10126,0	4170,8	2977,3	6458,1	7632,8	7604,5	8470,4	9258,2	10249,6
Вовна, т.	26466	9733	1311	692	704	751	809	840	710
Мед, т.	10837	7253	3564	2461	2120	1702	1908	1798	1620

Джерело: Складено автором за даними: [15].

Наведені офіційні дані дозволяють стверджувати, що господарства населення, зокрема особисті селянські господарства, є основними виробниками сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарські підприємства, до яких переважно належать господарські товариства, займаються вирощуванням в основному олійних, зернових культур та цукрового буряку, а особисті селянські господарства вирощують основні продовольчі трудомісткі культури, такі як овочі, зокрема картопля, плоди та ягоди.

За даними проведених досліджень Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України продуктивність виробленої продукції на 1 га сільськогосподарських угідь у секторі господарств населення, порівняно з аграрними підприємствами, валової продукції в 2010 р. була в 1,7 рази більше через більш високий рівень вкладання праці, дотримання вчасних строків виконання робіт, використання органічних добрив, а тваринництва – значно переважаючим ступенем забезпечення худобою і птицею в розрахунку на 1 га. Так, групування регіонів України за показниками продуктивності сільськогосподарських угідь у господарствах населення проведене Інститутом економіки та прогнозування НАН України, показало, що з кожним роком продуктивність сільськогосподарських угідь, що використовується в господарствах населення, як в середньому по Україні, так і в більшості областей зростає, що вказує на раціональніше використання земель та застосування системи сівозмін, що сприяє підвищенню врожайності на 30-40% і забезпечує раціональне використання робочої сили [10, с. 279].

Разом з тим, у вітчизняному аграрному секторі спостерігається велика диспропорція у отриманні прибутків. Як зазначалось вище, агрохолдинги працюють з рентабельністю 50-55% в рослинництві, а рівень життя сільського населення є дуже низьким, зокрема середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві поступається заробітній платі в середньому по Україні, що не сприяє залученню у сільськогосподарське виробництво висококваліфікованих робітників. Населення сільської місцевості надає перевагу працевлаштуванню в інших галузях економіки, де заробітна плата є вищою, що призводить до виїзду працездатного населення в міста обезлюднення села [10, с. 6]. Зазначені офіційні дані говорять про низький рівень інтелектуального капіталу у вітчизняному сільському господарстві.

Інтелектуальний капітал – це нагромаджена в процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, здібностей та зв'язків, які мають економічну цінність і використовуються з метою отримання доходу [3, с. 77].

На наш погляд, результатом низького рівня життя сільського населення та отримання низьких трудових доходів чи прибутків в малих та середніх господарствах вітчизняного аграрного сектора в першу чергу є відсутність знань у сільського населення щодо законодавчої бази; теорії селянського господарства і сільськогосподарської кооперації та її переваг щодо об'єднання

селян у кооперації; державної підтримки сільськогосподарського виробника; бухгалтерського обліку, а також податкових пільг чи навантаження; ринків збуту і пов'язаний з цим ланцюжок щодо стадій просування продукції від виробника до споживача, а саме: переробки, постачання, маркетингу, сервісу, реклами, збуту тощо; діяльності громадсько-господарських організацій, їх ролі та значення в підтримці розвитку малих форм господарювання; значення соціального партнерства та успішного іноземного досвіду розвитку фермерської моделі господарювання і сільськогосподарської кооперації тощо.

Саме знання, на думку В. М. Геєця, забезпечують своє домінування в економічному розвитку країни і професійному рівні розвитку її населення, у тому числі і в гуманітарному відношенні. Знання, як результат творчого натхнення, на погляд вченого, можуть продаватися і служити піднесенню бізнесу і конкурентоспроможності, а також виступати ресурсом збагачення [6, с. 635]. Ми погоджуємося з думкою науковця, оскільки саме наявність знань щодо сільськогосподарського виробництва, ринків збуту, просування продукції, законодавства, державної підтримки тощо та рівень освіченості сільського населення безпосередньо впливають на їх рівень життя та трудові доходи і прибутки в малих та середніх господарствах аграрного сектору.

Серед інших проблем, пов'язаних з низьким рівнем інтелектуального капіталу сільського населення, що працюють в малих та середніх господарствах, за результатами досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, можна виділити: відсутність інноваційних підходів щодо обробки ґрунту та вирощування сільгоспкультур (системи Non-Till, органічного виробництва, крапельного зрошування); дефіцит висококваліфікованих працівників, які здатні працювати на новітніх засобах праці та виконувати високотехнологічні операції з вирощування сільгоспкультур [10, с. 9].

Світова практика ведення сільського господарства показує, що освіченість сільського населення та знання фермерів щодо переваг сільськогосподарської кооперації виступають важливим організаційним фундаментом для малих і середніх форм господарювання. Як зазначає Л. Молдаван, європейські та американські фермери реалізують переважну частину виробленої сільськогосподарської продукції через кооперації. Так, у Франції через кооперативи фермери продають до 70% зерна. Через три степові кооперативи Канади – Саскачеванський зерновий пул, Пшеничний кооператив Альберти і Манітобський елеваторний кооператив – чверть фермерів країни реалізують великими партіями своє зерно та олійні культури, в т.ч. у 20 країн світу [7]. У трьох кооперативах працює більше 5000 спеціалістів і кваліфікованих працівників. Членами зазначених кооперативів є біля 100000 фермерів. Через кооперативи реалізується більше 60% зернових і олійних культур. Для здійснення експортних операцій три кооперативи в складчину створили кооператив XCAN Grain Pool, який від імені фермерів-членів експортує понад 2,5 млн. т зернових, олійних і спеціальних культур [14].

Таким чином, підвищення рівня знань та освіченості сільського населення є запорукою успішного розвитку як фермерських господарств зокрема, так і сільського господарства країни в цілому. Це сприятиме розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у вітчизняному сільському господарстві, де його члени одночасно виступають як співвласником підприємства (кооперативу), так і є одночасно його клієнтом.

В США – лідера в світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією – освіта є ключовим фактором економічного розвитку сільського господарства та добробуту сільського населення. Саме рівень освіти впливає на величину заробітків та безробіття в сільському господарстві. Вдосконалення системи освіти є пріоритетним напрямом державної аграрної політики США, оскільки рівень освіти безпосередньо впливає на економічний розвиток сільських територій, рівень життя населення, ефективність господарювання.

За результатами проведеного дослідження Бюро перепису США щодо впливу рівня освіти на величину заробітків сільського населення Америки встановлено, що найменш низькі заробітки має людина, яка закінчила середню школу та має атестат про середню освіту, натомість найбільші заробітки отримує людина, яка має вищу або професійну освіту (табл. 6).

Таблиця 6

**Середній річний заробіток зайнятого сільського населення
у віці від 25 років і вище за 2006–2010 рр.**

Рівень освіти	Центральні райони	Віддалені райони
Незакінчена середня освіта	\$19,700	\$18,338
Повна середня освіта (школа), наявність атестату	\$28,028	
Середня спеціальна освіта (коледж), наявність диплому	\$34,799	\$25,272
Вища освіта, ступінь бакалавра	\$50,047	\$29,159
Закінчена вища освіта, диплом	\$65,618	\$39,527

Джерело: Бюро перепису населення США [12].

За результатами проведеного дослідження д-р екон. наук Б. А. Чернякова визначено, що середній американський фермер (він же і голова фермерського господарства) має середню спеціальну сільськогосподарську освіту, тобто кваліфікацію молодшого спеціаліста, деякі успішні фермери мають вищу сільськогосподарську освіту [16]. На наш погляд, саме відповідний рівень освіти американських фермерів та знання законодавства, бухгалтерського обліку, співпраця фермерів з науковцями та застосування останніх наукових розробок на практиці є результатом того, що сьогодні США є найбільшим світовим експортером таких продовольчих продуктів як: пшениця, кукурудза, соя, рис, фуражне та інше продовольче зерно, бавовна, тютюн, соєва та інша олія, насіння олійних культур,

м'яса, молочних виробів. Так, за даними Державного комітету статистики США "United States Department of Agriculture", виробництво основних сільськогосподарських продуктів, починаючи з 2001 р. динамічно зростало до 2007 р. 2008-2009 рр. характеризуються збільшенням темпів виробництва основних продуктів аграрного сектору у відношенні до минулих років.

Сьогодні потреби внутрішнього ринку США у сільськогосподарських продуктах значно менші ніж виробництво, тому реалізація продовольчої продукції відбувається за рахунок активної експортної діяльності.

Оскільки сільське господарство займає вагомий частину в економіці США, то підвищення ролі та значення інтелектуального капіталу завжди було пріоритетним напрямом державної аграрної політики, зокрема:

- підвищення рівня освіти та кваліфікації спеціалістів, які працюють в сільській місцевості (що є найголовнішою проблемою збереження фермерства та розселення);
- підвищення стабільності підприємств за рахунок вдосконалення методів управління;
- врахування сучасних наукових розробок в діяльності фермерів;
- підтримка сільськогосподарської науки та освіти [2, с. 108].

Особливістю сучасної американської моделі господарювання є те сприяючи підвищенню рівню інтелектуального капіталу в сільському господарстві законодавство чітко регламентує, що фермерством може займатись людина, яка має сільськогосподарську освіту та відповідний досвід роботи у сільському господарстві, володіє певними засобами виробництва та проживає на території господарства або на невеликій відстані від нього результатом чого є те, що на фермах, особливо на великих, застосовується продуктивна сільськогосподарська техніка і комп'ютерне забезпечення виробничої діяльності.

Важливим чинником розвитку американського фермерства є тісна співпраця фермерів з науковцями та застосування останніх наукових розробок на практиці. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, врожайності та доходності фермерів. Так, успіх в рослинництві в США був досягнутий переважно за рахунок насінництва, а за останні роки – за рахунок досягнень біотехнології. А швидке переведення тваринництва на індустріальні технології було б неможливе без відповідного виробництва кормів.

Американські фермери – політично активні люди: добре знають законодавство, активно приймають участь у різноманітних державних програмах, що стосуються сільського господарства, мають своїх представників в політиці, які відстоюють інтереси фермерів, при необхідності швидко об'єднуються для захисту своїх інтересів та отримання необхідної державної підтримки, деякі ферми поєднують працю на фермі та в політиці, яка пов'язана із сільським господарством.

Держава та сільськогосподарські кооперативи, членами яких є переважна частина фермерів, створюють для фермерства потужну систему наукового та інформаційного забезпечення. Сюди входять різноманітні навчальні заклади, курси підвищення кваліфікації, організація конференцій, круглих столів, діяльність державних науково-дослідних організацій, сільськогосподарських бібліотек, навчання відповідно до профілю, різноманітні зустрічі, що організовуються кооперативами, сільськогосподарські клуби, спілки, впровадження різноманітних проектів на локальному рівні. Як зазначалось вище, всі фермери мають відповідну сільськогосподарську освіту, переважно середньо-спеціальну, тобто коледж. Деякі фермери великих ферм мають вищу освіту.

Висновки. Отже, порівняння вітчизняної та американської моделі господарювання дає підстави визначити, що посилення конкурентоспроможності малих та середніх господарств аграрного сектору економіки України можливе на засадах розвитку інтелектуального капіталу у вітчизняному сільському господарстві. Зокрема, доведено, що підвищення рівня освіти та знань сільського населення сприятиме збільшенню трудових доходів та прибутків малих і середніх господарств, заробітної плати найманих сільськогосподарських працівників, розвитку сільськогосподарської кооперації, застосування нових наукових розробок, техніки та технології в сільськогосподарському виробництві. На нашу думку, підвищення рівня інтелектуального капіталу в сільському господарстві України можна забезпечити за рахунок:

- зміщення акцентів у бік підтримки фермерської моделі господарювання та сільськогосподарської кооперації;
- реалізація державних програм щодо підвищення рівня освіти сільського населення та кваліфікації спеціалістів, які працюють в сільській місцевості;
- спрямування аграрної політики держави на підтримку та розвиток сільськогосподарської науки та освіти;
- розробка та впровадження державних програм спрямованих на врахування сучасних наукових розробок в діяльності фермерів.

Література

1. Аграрный сектор США в начале XXI века: сборник трудов сектора аграрных проблем США и Канады ИСКРАН, том 1 / под ред. Б. А. Чернякова. – М.: ИСКРАН, 2008. – 405 с.
2. Аграрный сектор США в начале XXI века: сборник трудов сектора аграрных проблем США и Канады ИСКРАН, том 2 / под ред. Б. А. Чернякова. – М.: ИСКРАН, 2008. – 427 с.
3. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 263 с.
4. Базилевич В. Д., Ільїн В. В. Інтелектуальна власність: креатини метафізичного пошуку: Монографія. – К.: Знання-Прес, 2008.- 687 с.

5. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) за 2013 р / Державна служба статистики України // Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2014.

6. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.: табл., рис.

7. Молдаван Л. В. Латифундії – загроза Україні / Л. В. Молдаван // Сільські вісті. – 19 листопада, 2010 р. – С. 2.

8. Молдаван Л.В. Соціально-економічна сутність сільськогосподарських підприємств. – В монографії "Іноваційні трансформації аграрного сектора економіки" / [О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван, Б. Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – С. 235-250.

9. Піменова О. В. Інституційне забезпечення форм господарювання в системі аграрних відносин. : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.01 / Піменова Олена Володимирівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 253 с.

10. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / НІСД. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.

11. Сайт Асоціації міжнародного продовольства та управління агробізнесом IFAMA. [Електронний ресурс] / Асоціація міжнародного продовольства та управління агробізнесом IFAMA. – Електронні дані. – Техас: Американський департамент сільського господарства, 2012. – Режим доступу: <https://www.ifama.org/Default.aspx>

12. Сайт Американського департаменту сільського господарства. [Електронний ресурс] / Американський департамент сільського господарства. – Електронні дані. – Вашингтон: Американський департамент сільського господарства, 2012. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/Browse/view.aspx?subject=FarmEconomy>

13. Сайт державної служби статистики України. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Електронні дані. – К: Державна служба статистики України, 2013. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

14. Сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Електронні дані. – М.: Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2012. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>

15. Сільське господарство України (у постійних цінах 2010 р.); за 2011 р / Державна служба статистики України // Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2010 – 384с

16. Черняков Б. А. Американское фермерство: XXI век. / Б. А. Черняков. – М.: Художественная литература, 2002. – 399 с.

17. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48-55; – № 12. – С. 61-67.

18. Чухно А.А. Новые подходы в экономической теории // Экономика Украины. – 2006. – № 5. – С. 89-91.

Reference

1. Ahrarnyj sektor SShA v nachale XXI veka: sbornik trudov sektora ahrarnykh problem SShA y Kanady YSKRAN, tom I / pod red. B. A. Cherniakova. – М.: YSKRAN, 2008. – 405 s.

2. Ahrarnyj sektor SShA v nachale XXI veka: sbornyk trudov sektora ahrarnykh problem SShA y Kanady YSKRAN, tom 2 / pod red. B. A. Cherniakova. – M.: YSKRAN, 2008. – 427 s.
3. Bazylevykh V. D. Rynkova ekonomika: osnovni poniattia i katehorii: navch. posib. – 2-he vyd., ster. / V. D. Bazylevykh, K. S. Bazylevykh. – K.: Znannia, 2008. – 263 s.
4. Bazylevykh V. D., Il'in V. V. Intelektual'na vlasnist': kreatyny metafizychnoho poshuku: Monohrafiia. – K.: Znannia-Pres, 2008.- 687 s.
5. Valova produktsiia sil's'koho hospodarstva Ukrainy (u postijnykh tsinakh 2010 r.) za 2013 r / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // Statystychnyj biuleten'. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky, 2014.
6. Heiets' V. M. Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku / Valerij Mykhajlovych Heiets'; NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnouzu. NAN Ukrainy. – K., 2009. – 864 s.: tabl., rys.
7. Moldavan L. V. Latyfundii – zahroza Ukraini / L. V. Moldavan // Sil's'ki visti. – 19 lystopada, 2010 r. – S. 2.
8. Moldavan L.V. Sotsial'no-ekonomichna sutnist' sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv. – V monohrafiu "Inovatsijni transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky" / [O. V. Shubravs'ka, L. V. Moldavan, B. J. Paskhaver ta in.]; za red.. d-ra ekon. nauk O. V. Shubravs'koi NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnouzu. – K., 2012. – C. 235-250.
9. Pimenova O. V. Instytut'sjne zabezpechennia form hospodariuvannia v systemi ahrarnykh vidnosyn. : dys. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.01 / Pimenova Olena Volodymyrivna; Kyiv's'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2013. – 253 s.
10. Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovol'choi bezpeky Ukrainy / NISD. – K.: NISD, 2011. – 39 s.
11. Sajt Asotsiatsii mizhnarodnogo prodovol'stva ta upravlinnia ahrobiznesom IFAMA. [Elektronnyj resurs] / Asotsiatsiia mizhnarodnogo prodovol'stva ta upravlinnia ahrobiznesom IFAMA. – Elektronni dani. – Tekhas: Amerykans'kyj departament sil's'koho hospodarstva, 2012. – Rezhym dostupu: <https://www.ifama.org/Default.aspx>
12. Sajt Amerykans'koho departamentu sil's'koho hospodarstva. [Elektronnyj resurs] / Amerykans'kyj departament sil's'koho hospodarstva. – Elektronni dani. – Vashynhton: Amerykans'kyj departament sil's'koho hospodarstva, 2012. – Rezhym dostupu: <http://www.ers.usda.gov/Browse/view.aspx?subject=FarmEconomy>
13. Sajt derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Elektronnyj resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Elektronni dani. – K: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.gov.ua/>
14. Sajt Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. [Elektronnyj resurs] / Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. – Elektronni dani. – M.: Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy, 2012. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua>
15. Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy (u postijnykh tsinakh 2010 r.); za 2011 r / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // Statystychnyj biuleten'. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky, 2010 – 384s
16. Cherniakov B. A. Amerykans'ke fermerstvo: XXI vek. / B. A. Cherniakov. – M.: Khudozhestvennaia lyteratura, 2002. – 399 s.
17. Chukhno A.A. Intelektual'nyj kapital: sutnist' formy i zakonomirnosti rozvytku // Ekonomika Ukrainy. – 2002. – № 11. – S. 48-55; – № 12. – S. 61-67.
18. Chukhno A.A. Novye podkhody v ekonomicheskoy teoryi // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – № 5. – S. 89-91.

Е. Пименова, канд. экон. наук, ассист.
КНУ им. Тараса Шевченко

**РОЛЬ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ХОЗЯЙСТВ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ**

Проанализирована роль интеллектуального капитала в повышении конкурентоспособности малых и средних хозяйств аграрного сектора экономики Украины. Проведен сравнительный анализ украинской и американской модели хозяйствования. Обоснована необходимость повышения уровня интеллектуального капитала в отечественном сельском хозяйстве.

Ключевые слова: аграрный сектор; интеллектуальный капитал; знания; образование; формы хозяйствования; фермерство; кооператив.

O. Pimenova, PhD
Taras Shevchenko Kyiv National University

**THE ROLE OF INTELLECTUAL CAPITAL IN ENHANCING
THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES
IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE**

A role of intellectual capital in enhancing the competitiveness of small and medium-sized farms in agricultural sector of Ukraine is analyzed. A comparative analysis of Ukrainian and American economic model is done. The necessity of raising a level of intellectual capital in domestic agriculture is proved.

Analysis of domestic and American economic model provided the basis to determine that enhance the competitiveness of small and medium enterprises of agricultural sector of Ukraine is possible on the basis of development of intellectual capital in domestic agriculture. In particular, it is proved that increasing the level of education and knowledge of rural population will increase a labor income and profits for small and medium-sized farms, wages of agricultural workers and will promote the development of agricultural cooperation, application of new scientific research, engineering and technology in agricultural production.

Keywords: agriculture; intellectual capital; knowledge; education; forms of economy; farming; cooperative.